İlk Çağ Uygarlıkları

Sümerlerin ve Hattilerin en parlak dönemlerini yaşadıkları, dünya genelinde **Tunç Çağı'nın hüküm sürdüğü (yaklaşık MÖ 2500 - MÖ 1700 arası)** zaman diliminde, dünyanın diğer bölgelerindeki kıtalarda hangi uygarlıklar veya kültürler vardı?

Kıta kıta o dönemin medeniyet tablosu:

1. Anadolu (Ön Asya / Batı Asya Kesişimi)

- **Hattiler:** Kızılırmak kavsi içinde yaşayan, maden işçiliğinin ve ana tanrıça kültünün zirvesindeki yerli Anadolu halkı.
- **Asur ve Hurriler:** Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Mezopotamya'da ticaret kolonileri kuran, tüccar ve devlet yapılarıyla öne çıkan topluluklar.
- **Hititler (Dönem Sonu):** MÖ 1700'lerde sahneye çıkıp Hatti topraklarında merkezi krallık kurmaya başlayan Hint-Avrupa kökenli halk.

2. Uzak Asya (Doğu ve Güneydoğu Asya)

- **Çin (Xia Hanedanlığı ve Erken Shang Dönemi):** Geleneksel Çin tarih yazımına göre ilk hanedanlık olan **Xia Hanedanlığı** (yaklaşık MÖ 2070 - MÖ 1600) bu döneme denk gelir. Bronz kap dökümcülüğünün temelleri atılmış, erken dönem şehir devletleri şekillenmiştir.
- **İndus Vadisi Uygarlığı (Harappa Kültürü - Güney/Orta Asya):** Hindistan ve Pakistan sınırındaki İndus nehri havzasında, dünyanın en gelişmiş kanalizasyon ve şehir planlamasına sahip, henüz tam çözülememiş bir yazı kullanan devasa kentler (Mohenjo-daro ve Harappa) bu dönemde en görkemli çağını yaşayıp yavaş yavaş gerilemeye başlamıştır.

3. Orta Asya

- **Oxus Medeniyeti (Bactria-Margiana Arkeolojik Kompleksi - BMAC):** Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan ve Kuzey Afganistan coğrafyasında, MÖ 2300-1700 yıllarında var olmuş ileri bir Tunç Çağı uygarlığıdır. Taş sarayları, sulama sistemleri, mühürleri ve gelişmiş metalürjisiyle Mezopotamya ve İndus ile ticaret ağları kurmuştur.
- **Andronovo Kültür Çevresi (Erken Evre):** Kazakistan ve Güney Sibirya bozkırlarında yaşayan, erken Hint-İran dillerini konuşan, atı evcileştiren ve bronz madenini kullanan proto-Türk/bozkır topluluklarının köken kültürü bu dönemde filizlenmektedir.

4. Afrika (Kuzey ve Kuzeydoğu Afrika)

- **Eski ve Orta Krallık Mısır uygarlığı:** Nil Nehri boyunca uzanan Mısır, bu dönemde piramitler çağını (Eski Krallık) geride bırakmış, **Orta Krallık (MÖ 2055 - 1650)** dönemini yaşamaktadır. Sanatın, edebiyatın (Sinuhe'nin Hikayesi gibi eserlerin) en üst seviyeye çıktığı, sonrasında Hiksosların istilasına uğradığı altın bir devirdir.
- **Kerma Kültürü (Nübye / Sudan):** Mısır'ın güneyinde, günümüz Sudan topraklarında yükselen güçlü bir Afrika krallığıdır. Mısır ile hem ticaret yapmış hem de zaman zaman askeri mücadelelerde bulunmuş kerpiç mimari ve seramikte ilerlemiş bir medeniyettir.

5. Avrupa

- **Minoan (Girit) Uygarlığı:** Ege denizindeki Girit Adası'nda, labirent gibi sarayları (Knossos), freskleri ve Lineer A yazısıyla Akdeniz'in ilk büyük denizci ve tüccar uygarlığı olarak zirvededir.
- **Miken Öncesi / Erken Hellas Kültürleri:** Yunan ana karasında henüz klasik Yunan medeniyeti yokken, bronz kullanan yerel kabileler ve tarım toplulukları yaşamaktadır.
- **Megalit Kültürün Son Evreleri (Batı ve Kuzey Avrupa):** İngiltere'deki **Stonehenge** gibi devasa taş anıtların (megalitlerin) inşası ve kullanımı bu döneme denk gelir ya da bu evrede son şeklini almaktadır. Avrupa genelinde Urfield (Urnfield) kültürü öncesi Tunç Çağı toplulukları yaygındır.

6. Amerika (Orta ve Güney Amerika)

- **Olmek Öncesi / Erken Biçimlendirici Dönem (Orta Amerika - Mezoamerika):** Meksika'nın tropikal ovalarında, Maya ve Aztek medeniyetlerinin temelini atacak olan erken köy ve tören merkezi yerleşimleri şekillenmektedir. Karmaşık tarım (mısır kültürü) ve çömlekçilik gelişmektedir.
- **Norte Chico (Caral) Medeniyeti (Güney Amerika - Peru):** Peru kıyılarında ve And Dağları eteklerinde, MÖ 3000'den itibaren kurulan **Amerika kıtasının en eski uygarlığı** bu dönemde (MÖ 1800'lere kadar) devasa piramitler, dairesel meydanlar ve sulama kanalları inşa etmiştir. Yazıları yoktur ancak "quipu" adı verilen düğümlü ip sistemleriyle kayıt tutmuşlardır.

7. Avustralya ve Okyanusya

- **Avustralya Aborijin Kültürleri:** Bu dönemde Avustralya kıtasında yazılı tarım toplumları veya büyük şehir devletleri kurulmamıştır. Avustralya'nın yerli halkları, yüz

binlerce yıldır sürdürdükleri **avcı-toplayıcı, göçebe ve sözlü tarih (Dreamtime / Rüya Zamanı)** geleneklerine dayalı yaşam biçimlerini ve kaya sanatı geleneklerini sürdürmekteydiler.

- **Okyanusya (Lapita Kültürünün Öncüleri):** Pasifik Okyanusu'ndaki adalara göçlerin ve ada kültürlerinin temellerinin atıldığı erken döneme denk gelir.

Bronz Çağı'nın (yaklaşık MÖ 2500 - 1700) bu uzak uygarlıkları (Mezopotamya, İndus Vadisi, Minoan Girit ve Anadolu), sanılanın aksine birbirine sıkı sıkıya bağlı **küresel bir ticaret ve diplomasi ağı** kurmuşlardı.

Bu ağın kalbinde tek bir temel zorunluluk yatıyordu: **Bakır ile kalayı birleştirip bronz (tunç) elde etmek.**

Mezopotamya devasa tarım üretimine ve kile sahipti ancak **maden, kaliteli ahşap ve taştan tamamen yoksundu.** Anadolu ve İran platosu maden açısından zengindi; İndus Vadisi egzotik hammaddelere, Girit ise Akdeniz deniz ticaretine hakimdi. Herkes birbirinin kaynağına muhtaçtı.

1. Bölgesel Uzmanlaşma: Kim Ne Satıyordu?

- **Mezopotamya (Sümerler ve Asurlar):** Ağın bürokratik ve finansal merkeziydi. Dışarıya **yünlü kumaşlar, işlenmiş deri, tahıl ve kaliteli tekstil ürünleri** ihraç ederdi.
- **İndus Vadisi (Harappa / Meluhha):** Lüks ve egzotik malzeme tedarikçisiydi. Mezopotamya'ya **akik (karnelyan) boncuklar, lacivert taşı (lapis lazuli), fildişi, pamuklu kumaş ve değerli ahşap** satardı.
- **Anadolu (Hattiler / Erken Hititler):** Maden deposuydu. Mezopotamya ve çevre bölgelere **bakır, gümüş ve altın** sağlardı.
- **Basra Körfezi (Magan ve Dilmun):** Magan (bugünkü Oman) ana **bakır** tedarikçisiydi; Dilmun (bugünkü Bahreyn) ise Körfez ticaretinin devasa "serbest limanı" ve liman deposuydu.
- **Minoan Girit ve Doğu Akdeniz:** Akdeniz'in deniz hakimiydi. **Zeytinyağı, şarap ve estetik seramikler** ihraç edip karşılığında doğudan hammadde alırdı.

2. Antik Dünya'nın Ticaret Yolları

Tüccarlar ve elçiler binlerce kilometrelik mesafeleri iki ana koridor üzerinden katederlerdi:

1. **Deniz Yolu (İndus - Basra Körfezi Yolu):**

İndus Vadisi'ndeki limanlardan (örneğin Lothal) kalkan tüccar gemileri, Umman Denizi'ni geçerek Basra Körfezi'ne girerdi. Buradaki antrepo merkezi **Dilmun**'da durur, malları aktarır ve Dicle ile Fırat nehirleri üzerinden Sümer kentlerinin kalbine ulaşırdı.

2. **Kara Yolu (Asur - Anadolu Kervan Yolu):**

Asurlu tüccarlar, eşek kervanlarıyla Mezopotamya'dan kalkıp Toros Dağları'nı aşarak Anadolu'nun kalbine (Kültepe / Kaniş gibi *karum* adı verilen ticaret merkezlerine) ulaşırlardı. Yanlarında götürdükleri kalay ve kumaşları Anadolu'nun külçe gümüşü ve altınıyla takas ederlerdi.

3. **Akdeniz Deniz Ağları:**

Giritli denizciler, Kıbrıs (bölgenin en büyük bakır adası), Levant kıyıları (Ugarit) ve Mısır arasında mekik dokurlardı.

3. Arkeolojik Kanıtlar: Bu İrtibatı Nereden Biliyoruz?

- **Mezopotamya'da İndus Mühürleri:** Ur ve Kiş gibi Sümer şehirlerinde yapılan kazılarda, üzerinde İndus yazısı ve fil/bizon figürleri bulunan damga mühürler bulunmuştur. İnduslu tüccarların Mezopotamya kentlerinde bizzat yerleşik "ticaret temsilcilikleri" kurdukları anlaşılmaktadır.
- **Çivi Yazılı Tablet Kayıtları:** Sümer ve Akat idari tabletlerinde, limanlara yanaşan *"Meluhha (İndus), Magan (Oman) ve Dilmun gemilerinin"* getirdiği kereste, fildişi ve bakır miktarları satır satır kaydedilmiştir.
- **Girit ve Mısır Sanatındaki Etkileşim:** Knossos Sarayı'ndaki Minoan fresklerinde Doğu Akdeniz ve Mısır estetiğinin izleri görülürken, Ege'deki mezarlarda Mezopotamya kökenli silindir mühürlere rastlanmıştır.

4. Teknoloji, Ölçü ve Kültür Transferi

Bu ticari temaslar sadece mal değişiminden ibaret kalmamış; **kültürel ve teknolojik bir küreselleşme** yaratmıştır:

- **Standart Ölçü Sistemleri:** Farklı coğrafyalardaki tüccarların dolandırılmadan alışveriş yapabilmesi için *mina* ve *şekel* gibi tartı ve ağırlık standartları uluslararası ölçekte kabul görmüştür.
- **Metalürji Bilgisinin Yayılması:** Bakır ve kalayın eritilerek bronz elde edilmesi teknolojisi, bu ticaret hatları sayesinde hızla Asya'dan Avrupa'ya kadar yayılmıştır.

- **Mitolojik ve Sanatsal Motifler:** Vahşi hayvanlara hükmeden insan figürü gibi ikonografik motifler, hem İndus mühürlerinde hem Sümer kabartmalarında hem de Girit sanatında eşzamanlı olarak karşımıza çıkar.

Bronz Çağı'nda (MÖ 2500 – 1700) Orta ve Kuzey Avrupa'da Mezopotamya veya Mısır gibi büyük şehirler, yazılı kanunlar veya anıtsal tapınaklar inşa eden devletler yoktu. Ancak bu bölgeler **yazısız ama son derece gelişmiş metalürji, ticaret ve astronomi kültürlerine** sahipti.

Özellikle maden yataklarının zenginliği, Orta ve Kuzey Avrupa'yı Akdeniz dünyasına bağlayan devasa bir ticaret ağı haline getirmişti.

1. Orta Avrupa: Maden Devrimi ve Zengin Kültürler

Orta Avrupa, Tunç Çağı'nın en hayati hammadde merkezlerinden biriydi. Çünkü bronz yapmak için gereken bakır ve özellikle çok nadir bulunan **kalay** yatakları (Erzgebirge/Cevher Dağları ve Cornwall bölgesi) buradaydı.

- **Unetice (Aunetitz) Kültürü (MÖ 2300 – 1600):** Günümüz Almanya, Çekya ve Polonya topraklarında gelişen bu kültür, Orta Avrupa'nın ticaret imparatorluğuydu.
    - **Metalürji ve Standartlaşma:** Bakır balta ve halkaları (Ösenringe) standart ağırlıklarda dökerek bunları Akdeniz'deki "para" mantığıyla bir ödeme aracı olarak kullandılar.
    - **Toplumsal Sınıflar:** Zengin kral mezarları (örneğin Leubingen höyüğü), toplumsal hiyerarşinin ve askeri aristocracy'nin kurulduğunu gösterir.
- **Nebra Gökyüzü Diski (MÖ 1600 civarı - Almanya):** Orta Avrupa'daki astronomi ve felsefi/dini bilincin en somut kanıtıdır.
    - Üzerinde altın kakmalarla Güneş, Ay, Ülker (Pleiades) yıldız kümesi ve ekliptik yayı işlenmiş bronz bir disktir.
    - İnsanlığın somut olarak gökyüzünü ve tarımsal takvimi modellediği **dünyanın bilinen en eski uzay haritasıdır.**

2. Kuzey Avrupa: İskandinav Bronz Çağı (Erken Evre)

İskandinavya (Danimarka, İsveç, Norveç) coğrafi olarak bakır ve kalay yataklarına sahip değildi. Ancak buna rağmen bölgede inanılmaz rafine bir Tunç Çağı kültürü yükseldi.

- **Kehribar ve Maden Takası:** Kuzeyliler, Baltık kıyılarında çıkardıkları son derece değerli olan **kehribarı (Baltık altını)** güneye (Orta Avrupa, İtalya, Yunanistan ve hatta

Mısır'a) ihraç ediyorlardı. Karşılığında ise güneyden işlenmiş bronz külçeler, silahlar ve lüks maddeler alıyorlardı.

- **Denizcilik ve Kaya Sanatı:** Ahşaptan yapılmış uzun kürekli teknelerle deniz ticareti geliştirmişlerdi. İsveç ve Danimarka'daki kaya resimlerinde (örneğin Tanum kaya oymaları) devasa tekneler, güneşe tapan insanlar ve törensel baltalar belirgindir.
- **Kozmoloji ve Güneş Arabası (Trundholm):** Danimarka'da bulunan ve MÖ 1400'lere tarihlenen altın kaplama "Trundholm Güneş Arabası", Kuzey Avrupa insanının Güneş'in gündüz ve gece gökyüzündeki yolculuğuna dair geliştirdiği derin teolojik görüşü sergiler.

3. Batı Avrupa ve İngiltere: Megalitlerin Zirvesi

- **Bell Beaker (Çan Biçimli Çömlek) Kültürü:** MÖ 2800–1800 arasında Portekiz'den Britanya'ya, İskoçya'dan Orta Avrupa'ya kadar yayılan geniş bir kültürel ağdı. Bakır işçiliğini ve çömlekçiliği Avrupa geneline yaydılar.
- **Stonehenge'in Zirve Dönemi (İngiltere):** MÖ 2500–1600 yılları arasında İngiltere'deki ünlü Stonehenge anıtı son anıtsal şeklini alıyor, taş bloklar astronomik hizada dikiliyordu.

Özetle;

Orta ve Kuzey Avrupa bu dönemde yazıyı kullanmadığı için tarihte "protohistorik" (tarih öncesinden tarihe geçiş) olarak anılır. Ancak ürettikleri **Nebra Gökyüzü Diski**, **kehribar ticaret yolları** ve **muazzam tunç işçiliği**, Sümer veya Mısır ile dolaylı da olsa aynı küresel sistemin birer parçası olduklarını net bir şekilde doğrular.

1. Trundholm Güneş Arabası Hangi Amaçla Kullanılıyordu?

MÖ 1400'lü yıllara (İskandinav Tunç Çağı'na) tarihlenen bu eser, pratik bir ulaşım aracı veya savaş arabası **değildi**. Tamamen **dini ve kozmolojik bir ritüel nesnesiydi**.

- **Güneş'in Yolculuğu İnanışı:** İskandinav mitolojisinde ve erken dönem Avrupa inançlarında, Güneş'in gökyüzünde bir at veya bir araba tarafından çekildiğine inanılırdı.

- **Ritüel Kullanımı:** Bu eser, arkasındaki tekerlekler sayesinde törenler sırasında yer üstünde hareket ettiriliyordu. Bir tarafı altın kaplama olan büyük disk Güneş'i temsil ederken, bronz at da o Güneş'i gökyüzünde batıdan doğuya taşıyan ilahi gücü sembolize ediyordu. Muhtemelen kabile ritüellerinde veya bereket törenlerinde güneşin hareketini simgelemek için sergileniyor ya da gezdiriliyordu.

2. Tekerlek Ne Zaman ve Nerede İcat Edildi?

Tekerlek, tek bir kişinin aniden bulduğu bir icat değil, insanlık tarihinin en büyük teknolojik devrimlerinden biridir ve ilk olarak **Mezopotamya (Sümerler)** ile **Orta Avrupa / Kafkaslar** bölgesinde, yaklaşık **MÖ 4000 ile 3500 yılları arasında (yaklaşık 5.500 yıl önce)** ortaya çıkmıştır.

- **İlk Kullanım Amacı (Taşımacılık Değil, Çömlekçilik!):** Şaşırtıcı bir şekilde, tekerlek ilk olarak araba yapımında değil, **çömlekçi çarkı** olarak icat edildi. Kil kapları daha simetrik ve hızlı üretebilmek için dönen diskler tasarlandı.
- **Arabalarda Kullanımı:** Çömlekçi çarkından kısa bir süre sonra (MÖ 3500'lerde) Uruk (Sümer) ve Karpat havzası (Orta Avrupa) gibi bölgelerde tekerlek, kızakların altına eklenerek ağır yüklerin taşınmasında ve savaş/taşıma arabalarında kullanılmaya başlandı. Yani tekerlek, hem Mezopotamya'da hem de Avrupa'da neredeyse eşzamanlı olarak bağımsız şekillerde geliştirilmiştir.

Sümerlerin, Hattilerin ve Avrupalı toplulukların Tunç Çağı'nda (MÖ 2500 – 1700 arası) dünyayı salladığı o görkemli dönemde **Türklerin ataları (proto-Türkler)** ne yapıyordu, hangi coğrafyada yaşıyordu ve nasıl bir yaşam sürüyordu?

Tarihsel ve arkeolojik veriler ışığında, Sümerler ve diğer büyük medeniyetlerle **aynı dönemde** yaşayan erken Türk topluluklarının durumu şu başlıklar altında incelenebilir:

1. Coğrafya ve Yaşam Tarzı: Atlı Göçebe Bozkır Kültürü

Sümerler sulak ovalarda tarım yaparken, proto-Türklerin ataları **Orta Asya'nın uçsuz bucaksız bozkırlarında, Altay Dağları eteklerinde ve Güney Sibirya'da** yaşıyorlardı.

- **Atın Evcilleştirilmesi:** Türklerin atalar0ının dünya uygarlık tarihine yaptığı en büyük devrimlerden biri **atın binmek için evcilleştirilmesi** ve tekerlekli araba kültürünün bozkır şartlarına uyarlanmasıdır. Bu dönemde bozkır insanı, hareket kabiliyeti yüksek olan **atlı göçebe (pastoral nomad)** yaşam tarzının temellerini atıyordu.
- **Çadır (Yurt / Otağ) Kültürü:** Taş mimari yerine, taşınması kolay, keçeden yapılan ve bugünkü Türk çadırlarının (otağ) atası olan seyyar meskenler bu dönemde geliştirildi.

2. Arkeolojik Karşılık: Andronovo Kültür Çevresi

Arkeolojide Sümerlerin ve Hattilerin çağdaşı olan bu proto-Türk toplulukları genellikle **Andronovo Kültür Çevresi** (özellikle erken ve orta evreleri) içinde incelenir.

- **Madencilik ve Bronz Ustalığı:** Tam da Sümerlerin ve Avrupalıların tunç çağına girdiği dönemde, Altay Dağları ve Sayan Dağları çevresindeki zengin bakır ve kalay yataklarını işleten bu bozkır toplulukları, **dünyanın en ileri bronz silah ve bıçak ustalarından biri** haline gelmişti. Yaptıkları öküz başı motifli baltalar, bıçaklar ve kazıma sanatıyla süslenmiş seramikler oldukça karakteristikti.
- **Karasuk ve Afanasevo Kültürleri:** Altay-Sayan bölgesinde gelişen bu kültürler, Türklerin atalarının erken dönem maddi kültür kalıntılarını oluşturur. Kerpiç yerine ahşap ve taş örme kurganlara (mezarlara) ölü gömme adetleri bu dönemde şekillenmiştir.

3. Metalürji, Silah ve Savaş Teknolojisi

Bozkır insanı için metal, sadece süs eşyası veya tarım aleti değil, hayatta kalmanın ve egemenliğin anahtarıydı:

- **Kompozit Yay ve Savaşçılık:** Bu dönemde geliştirilen kemik ve ahşap katmanlı **kompozit yay**, at üstünde ok atmayı olağanüstü menzilli ve ölümcül hale getirdi. Atlı okçuluk taktiklerinin ilk temelleri bu bozkır coğrafyasında atıldı.
- **Kuşak Ticareti:** Orta Asya'nın zengin kalay ve bakır madenleri, güneydeki Çin (Xia/Shang) ve batıdaki İran/Mezopotamya hatlarına kadar uzanan erken dönem ticaret yollarıyla (bozkırın metal yolları) dünyaya akıyordu.

4. Mitoloji ve Kozmoloji: Gök Tanrı İnancının Kökleri

Sümerler tanrılarını doğa güçlerine (su, rüzgar, yer) bağlarken ve tapınaklara (zigguratlara) hapsederken, proto-Türklerin ataları **doğayla iç içe, gök kubbe merkezli** bir dünya görüşüne sahipti:

- **Gök Tanrı (Tengri) ve Yer-Su Kultu:** Evrenin sonsuz olduğuna, göğün üst katmanlarında ruhların ve ulu güçlerin bulunduğuna inanılırdı.
- **Umay Ana ve Hayvan Üslubu:** Sanatlarında bozkırın yırtıcı hayvanlarını (kurt, kartal, geyik) birbirleriyle boğuşur şekilde betimleyen **"Hayvan Üslubu"** zirve yapmıştı. Bu üslup daha sonra tüm Avrasya bozkırlarına yayılacaktı.

Özetle;

Sümerler Mezopotamya'da **yazıyı ve şehri**, Hattiler Anadolu'da **maden sanatını**, İndus kanalizasyonu kurarken; Türklerin ataları Orta Asya bozkırlarında **atın evcilleştirilmesi,**

kompozit yayın icadı, ileri bronz metalürjisi ve atlı göçebe devlet geleneklerinin temellerini atıyorlardı. Onlar yazıyı kil tabletlere değil, **steplerin rüzgarına, kayalara (tamgalara) ve metalin işçiliğine** kazıyorlardı.

Evet, **Sümerler ve Hattiler büyük ölçüde aynı dönemde (kronolojik olarak kesişen zaman aralıklarında) yaşamışlardır**, ancak medeniyetlerinin zirve yaptığı ve tarih sahnesinde aktif oldukları evreler birebir örtüşmez; Hattiler Sümer tarihinin orta ve son evrelerine denk gelir.

Tarihleri kronolojik olarak yan yana koyduğumuzda tablo şöyle şekillenir:

Kronolojik Kıyaslama (Yaklaşık Tarihler)

- **Sümerler (MÖ 4000 - MÖ 2000):**
    - Tarih sahnesine çok daha erken çıkmışlardır. MÖ 4. binin sonlarında (Uruk dönemi) yazıyı icat etmişler, MÖ 3. binyılda (Erken Dynastik dönem ve Ur III İmparatorluğu) Mezopotamya'da altın çağlarını yaşamışlardır.
    - Sümer siyasi varlığı **MÖ 2000'li yılların başında** (Elamlıların ve Amoritlerin saldırılarıyla) tarih sahnesinden tamamen silinmiş, dilleri ölü dil haline gelmiştir (ancak kültür ve yazı yaşamaya devam etmiştir).
- **Hattiler (MÖ 2500 - MÖ 1700):**
    - Anadolu'nun yerli halkı olan Hattiler, özellikle **MÖ 3. binin sonları ile MÖ 2. binin başlarında** (Tunç Çağı'nda) yani Sümerlerin en parlak dönemlerinin ortasında ve son evresinde Anadolu'da zirve yapmışlardır.
    - Alacahöyük'teki ünlü kral mezarları ve muhteşem maden eserleri tam da bu döneme (MÖ 2300 - 2000 arası) aittir. Yani **Sümerlerin Ur III ve son Sümer Rönesansı yaşadığı dönemde, Anadolu'da Hattiler en parlak zanaat dönemlerini yaşıyorlardı.**

Aralarındaki Zaman ve Coğrafya Köprüsü: Hititler

Sümerler yıkılıp tarihten çekildikten hemen sonra (MÖ 1700'lerde), Anadolu'ya gelen **Hititler**, Hattilerin topraklarına egemen olmuş ve Hatti uygarlığını kendi bünyelerine eritmişlerdir.

İşte bu noktada çok ilginç bir tarihsel kesişim vardır:

- Hititler Mezopotamya ile ticaret yaparken (Asur Ticaret Kolonileri Çağı) çivi yazısını ve Sümerlerin mitolojik/hukuki birikimini öğrenmişlerdir.

- Dolayısıyla, **Hititler aracılığıyla Sümer kültürü ile Hatti kültürü aynı çatı altında buluşmuştur.** Hitit kralları kendi dillerini konuşurken, resmi ve dini metinlerinde hem Sümer çivi yazısını kullanmış hem de Hatti dilindeki duaları, mitleri ve tanrı isimlerini kil tabletlere kaydetmişlerdir.

Özetle; Sümerler erken başlamış ve daha erken kapanmış bir perdeye sahiptir; Hattiler ise Sümerlerin orta/geç dönemlerine denk gelen bir zaman diliminde Anadolu'da parlamış ve sonrasında Hitit medeniyetinin kültürel omurgasını oluşturarak tarihe karışmışlardır.

Evet, erken dönemde farklı kavimlerin ve medeniyetlerin kullandığı alfanümerik (veya daha doğru bir ifadeyle **alfabetik, hecemsel ve piktografik**) karakterler arasında **son derece güçlü, şaşırtıcı ve doğrudan kökensel benzerlik ilişkileri vardır.**

Tarih boyunca hiçbir yazı sistemi bir anda, sıfırdan ve izole bir şekilde ortaya çıkmamıştır. Bütün erken dönem alfabeleri birbiriyle ticaret, göçler, din ve kültürel etkileşimler yoluyla zincirleme bir bağla bağlanmıştır.

Erken dönem karakterleri arasındaki bu benzerlik ilişkisi temel olarak şu ana kollar ve mekanizmalar üzerinden yürümüştür:

1. Yazının Atası: Piktogramlardan Fonetik Harflere (Ortak Kök)

En eski yazı sistemleri olan **Sümer çivi yazısı** (MÖ 3200 civarı) ile **Mısır hiyeroglifleri** başlangıçta nesneleri resmeden işaretlerdi (piktogram). Ancak zamanla bu resimler sesleri temsil eden sembole (fonograma) dönüştü.

- **Benzerlik Nedeni:** İnsanlığın doğada gördüğü temel nesneler (su dalgası, insan başı, ev, balık, boğa) benzer olduğu için, en erken piktografik dönemde farklı uygarlıkların çizdiği figürler birbirine çok benziyordu. Örneğin "su" kavramı hemen her erken kültürde dalgalı çizgilerle ifade edilmiştir.

2. Dünya Alfabelerinin Anası: Fenike Alfabesi ve Yayılımı

Bugün kullandığımız Latin alfabesinin, Kiril alfabesinin ve Arap alfabesinin atası olan **Fenike alfabesi (MÖ 1000'ler)**, erken dönem karakterlerinin birbirine nasıl benzediğinin en somut kanıtıdır. Fenike tüccarları Akdeniz'de ticaret yaparken yazılarını çevre kültürlere yaydılar ve bu durum karakterlerin şekillerini doğrudan ortaklaştırdı:

- **Yunan Alfabesi:** Yunanlılar, Fenike alfabesini aldıklarında harflerin isimlerini ve neredeyse birebir şekillerini korudular (örneğin Fenikece *Alef* [öküz] oldu Yunan alfabesinde *Alfa*; *Bet* [ev] oldu *Beta*). Harflerin yazılış yönünü bazen ters çevirdiler o kadar.

- **İbrani ve Arami Alfabeleri:** Ortadoğu'daki Arami ve İbrani yazıları da doğrudan Fenike/Kuzey Sami kökenlidir ve karakterler neredeyse ikiz kardeş kadar birbirine benzer.
- **Göktürk (Orhun) Tamgaları ile Diğer İlişkiler:** Türklerin kullandığı Göktürk alfabesindeki bazı harflerin (tamgaların) şekilleri ile erken Sami veya Avrasya bozkırındaki runik benzeri işaretler arasında biçimsel (geometrik) benzerlikler bulunur. Bunun sebebi, dikine ve sert yüzeylere (kaya veya ahşap üzerine) kazıma zorunluluğunun insan ellerini benzer geometrik çizgiler (|, \, /) kullanmaya zorlamasıdır.

3. Harf Adları ve Sembollerin Evrimi (Akrofonik İlke)

Erken dönem alfabelerinde harflerin şekilleri ile isimleri arasında doğrudan bir mantık bağı (akrofoni) vardır. Bu da farklı kavimlerde benzer harf formlarının doğmasına yol açmıştır:

- **"A" Harfi:** Aslında bir **boğa başını** temsil eder. Ters çevrilmiş bir boğa kafasıdır (∀). Sümerlilerde, Fenikelilerde ve erken Proto-Sinaitik yazılarda bu boynuzlu baş formu ortak bir kök olarak bulunur. Zamanla Yunanlılar bunu ters çevirip "A" yapmış, Romalılar bugünkü haline getirmiştir.
- **"B" Harfi:** Bir **evi** (çadırı veya kapıyı) temsil eder. Kenarları olan kare veya odalı bir ev çizimi zamanla evrilerek bugünkü "B" veya eski Sami'deki köşeli şekline dönüşmüştür.

4. Neden Birbirine Benzerler? (Konverjans ve Kültürleşme)

- **Ticaret ve Diplomasi:** Asurlu tüccarların Anadolu'da (Kültepe'de) çivi yazısı kullanması, yerli halkların da bu sembolleri kendi dillerine uyarlamasına yol açmıştır. Yazı şekilleri pratiklik kazanmak için zamanla köşelileşmiş (çivi veya kazıma formuna) dönmüştür.
- **Malzeme Sınırlandırması:** Kil, taş, metal veya papirüs üzerine yazı yazarken kullanılan aletler (kamış kalem, keski, sivri uçlu metal) kavisli çizgiler çizmeyi zorlaştırdığı için, erken dönem kavimlerinin alfabelerinde **açılı, düz ve geometrik çizgiler** (çiviler, dik çizgiler, üçgenler) evrensel olarak birbirine benzer biçimlerde gelişmiştir.

Özetle; Erken dönemde kavimlerin kullandığı karakterler arasında devasa bir **genetik ve kültürel akrabalık bağı** vardır. Dünyadaki alfabelerin çok büyük bir kısmı, insanlığın ortak hafızasından (ilk resimlerden ve ticaret yollarından) doğan tek bir büyük kök ailenin dallarıdır.